

نیشانادانا درکپیکرنا ئاخفتنکهرین گۆفارا به هیدینی ل باژیری زاخو

هاله حسن یونس¹ و سلوی فمریق صالح²

¹ پشکا زمانئ کوردی، کولیزا پهرومردا بنیات، زانکویا زاخو، همریما کوردستانا عیراقی.
² پشکا زمانئ کوردی، کولیزا زانستین مرقایهتی، زانکویا زاخو، همریما کوردستانا عیراقی.

وهگرتن: 2025/07 پهسندکرن: 2025/09 به لافکرن: 2026/03 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2026.14.1.1705>

پۆخته:

دیالیکتۆلۆجییا درکپیکر نیدا هملویستی ئاخفتنکهرین ئەوی زمانی، سەبارەت سنووری زمانی و جوگرافیا ئەوی دیالیکتا و دیالیکتان جیران، هەر هوسا بوها و پلەوپایەیا جفاکی ئەوی دیالیکتا دەیتە فەقەمکۆلینکرن. ئارمانجا سەرەکییا دیالیکتۆلۆجییا درکپیکرئ ئەو رادەیا هوشیاری و گرنگیبیدانا ئاخفتنکهران، سەبارەت جیاوازی بین زمانی و دیالیکتا بزانی. ئەف پیزانییه ب شیومیهکی گشتی ب ریکا دانانا پرسیارنامی، چاڤیکهقتن و زانیئا هملویستی ئاخفتنکهران، سەبارەت نمونەیین تۆمارکری دەیتە کومکران و زانی. ئەف فەقەمکۆلینئ هەولادیه درکپیکر و هملویستی ئاخفتنکهرین گۆفارا به هیدینی ل باژیری زاخو، سەبارەت جوو جۆرییا گۆفارا به هیدینی ل پارێزگهها دهۆکی بزانی و بو ئەجمادانا ئەف فەقەمکۆلینئ سئ پیقهرین (جیاوازییا دیالیکتا - گۆفەری، پلەوپایەیا جفاکی و رادەیا خوشبوونئ) بەرچاڤ و مرگرتیه و ب ریکا پرسیارنامی دانا هاتییه کومکران. ب ریکا پرسیارنامی هاوالاتی د سئ نەخشەیین جیاوازا هزرۆبیرین خو، سەبارەت (جیاوازییا دیالیکتا - گۆفەری، پلەوپایەیا و ناستی خوشبوونئ) دیارکریه. ل دەستپیکری سئ نەخشەیین پارێزگهها دهۆکی بو (50) هاوالاتییین باژیری زاخو هاتییه نیشانادان، کو هەمی خو جھئ باژیری زاخونه و ب گۆفارا به هیدینی داخفتن. هەری گۆتتییه بو دیارکرن جیاوازییا دیالیکتا - گۆفەری هژمارا (1 - 4) هاتییه دانان و بو پیقهرئ پلەوپایەیا و ناستی خوشبوونئ هژمارا (1 - 7) هاتییه دانان. پستی شروقهکران و هەلسەنگاندنا داتابین کومکری ب ریکا بەرنامی (spss) بو مه دیاربوو، کو جیاوازییا دیالیکتا - گۆفەری د ناڤهرا باژیری زاخو و کەلهکیدا گەلهکه، ژبەر دویراتی و زیدەبوونا مهوادییا جوگرافی، کو کاریگەری هەیه ل سەر مۆرکا نیلی (عەشیرەتی) پینگەگریدانا رهوشەبیری جوهرک ژ ژیکفەبوونا زمانی، یان درکپیکرئ دروستکرییه. دیسان ب دیتنا هاوالاتی زاخو پلەوپایەیا جفاکی (پرستیجا جفاکی) بو دهقەرداریا شیخان ژ هەمیان کیمتره و ناستی خوشبوونئ ل دهف هاوالاتی باژیری زاخو بو دهقەرداریا سیمیلی ب پله نیک دهیت و بو دهقەرداریا ناکری ب پله دووی دهیت.

پهقیین کلیلی: گۆفارا به هیدینی، دیالیکتۆلۆجییا درکپیکرئ، پرستیون، هاوالاتی، هملویست.

1. پيشهکی

ئاخفتنکهرین زمانی د هەر دهقەمکیدا ب شیومیهکی غەریزی هەست ب جوداهی و جیاوازییا ئاخفتنا خو ژ ئاخفتنا دەورۆبەری خو دکەن. هەر زوی بو ئەوان دیاربییت، کو ئەو کەسئ دناخفت خەلکئ دهقەرا ئەوانه یان نه، پستی دەمەکی حەز دکەن سنووری دیالیکتا خو ل گەل ئەوین جودا ژ ئەوان دناخفت، دیاربەکت. ئەف سنوورداناندنه گەلهک لایەنین دیتەر و مکی پلەوپایەیا جفاکی، کەلتوری و نابووری بخۆفەدگریت، زانستی دیالیکتۆلۆجییا درکپیکرئ فەقەمکۆلینە ل چاوانییا درکپیکرنا کەسین نه بسپۆرین زمانی بو جوو جۆرییا دیالیکتان د زمانیادیه (Preston, 1989: 2).

1.1 نافونیشانی فەقەمکۆلینئ

ئەف فەقەمکۆلینە ل ژیر نافونیشانی (نیشانادانا درکپیکرنا ئاخفتنکهرین گۆفارا به هیدینی ل باژیری زاخو) هەولدهت هەلویت و رادەیا درکپیکرنا خەلکئ باژیری زاخو، سەبارەت پارێزگهها دهۆکی بزانی و بگههیتە ئەجماین زانستی.

2.1 نارمانجا فەقەمکۆلینئ

نیرینا جفاکی و رادەیا درکپیکرنا ئاخفتنکهرین گۆفارا به هیدینی ل باژیری زاخو، سەبارەت زمان و دیالیکتان خو و بین جیران بەهینە هەلسەنگاندن. نیشانادانا هەلویت و درکپیکرنا تاکەکەسین جفاکی ل باژیری زاخو ل هەمبەر دهۆکین جودابین پارێزگهها دهۆکی. نراندنا نیرین جودا ل سەر سئ پیقهرین گرنگ، ئەوژی: (جیاوازییا دیالیکتا - گۆفەری، پلەوپایەیا جفاکی، ناستی خوشبوونئ)، سەبارەت دهقەری جودابین پارێزگهها دهۆکی. بکارهینانا ئەجماین بەستقههاتی دئ بیته هاریکار بو پلانا زمانی، پهرومرده، فیرکنا زمانی دووی و هەلبزارتنان.

3.1 پرسیار و گریمانەیا فەقەمکۆلینئ

ئەف فەقەمکۆلینە هەولدهت بەرسقا ئەفان پرسیاران دەت

- 1- هەلویتئ هاوالاتی باژیری زاخو، سەبارەت جیاوازییا دیالیکتا - گۆفەری یا به هیدینی د پارێزگهها دهۆکیا و چ هەلویت و درکپیکرن بەرامبەر هەیه؟
- 2- هەلویتئ هاوالاتی باژیری زاخو، سەبارەت پلەوپایەیا جفاکی یئ گۆفارا به هیدینی د باژیری دی بین پارێزگهها دهۆکیا چاوایه؟

* فەقەلەری بەرپرس.

3- ناستی خوشبوونا گؤفرا بههدینی یا ناخفتنکهرین پاریزگهها دهوکی ل دهف هاولاتیئی باژیری زاخو چاوایه؟

4.1 گرنگییا فهکولینی

ئهف جوړه فهکولینه ههتا نوکه بو زمانی کوردی و ب تاییهتی بو گؤفرا بههدینی نههاتییه نهجامدان، ئهف فهکولینه و نهجامین ئهفی جوړی فهکولینی دینه ریخوشکهرمک بو دیارکرنا هملویست و درکپیکرنا ناخفتنکهرین گؤفرا بههدینی، سهبارمت دستنیشانکرنا پلهوپایهیا زمانی ل دهف ناخفتنکهران، دهربارهی زمان و دیالیکت و گؤفرا خو و بین جبران. ئهف جوړه فهکولینه ئیک ژ وینهکرنا زمانفانییا نوییه و د ئهفرودا دهئیهبکارهینان، بو زانینا پالدهر و هملویستین فیرخوازان بهرامبری زمانی، کو بی هزررکهن فیردین و دبیه هاریکار و بناغهمک بو نهجامدان فهکولینین دیتر د ئهفی بواریدا. دیسان زانباریین کو ژ ئهقان جوړه فهکولینان ب دهستفدهئیت، دبیه هاریکار بو پلاندانانا زمانی د بواری جفاکناسی، دهروونناسی و فیرکرنیدا.

5.1 کیشهیین فهکولینی

تیگههشتنا خهلمکی بو ئهفی بابتهی یا ب زهممت بوو ب تاییهتی کهسین دانهمر و نهخواندهقان.

6.1 ریبارزا فهکولینی

ئهف فهکولینه ل دویف ریبارزهکا (وسفی- مهیدانی)یه، کو فهکولر ب شیویهکی مهیدانی داتا کومکرینه ئهف داتایه ب ریکا پرسیارنامی ل سهر نهخشهییان ب شیویهی (هژمار) بهرسفا فؤرمانتان هاتینه داناندن و کومکر، ب ریکا بهرنامی (spss) داتا هاتینه ههلسنگاندن و شروفهکر.

7.1 سنووری فهکولینی

سنووری گشتیئی فهکولینی پاریزگهها دهوکییه، پاریزگهه پیکدهئیت ژ ئهقان دهفمدارییا (دهوک، زاخو، ئاکری، شیخان، نامیدی، بهردهش و سیمیل). سنووری تاییهت ژ بو دیارکرنا هملویست و درکپیکرنا ناخفتنا گؤفرا بههدینی، باژیری زاخو هاتیه ههلیژارتن.

8.1 شیویهین نهجامدان فهکولینی

ژبهکو ئهف کاره بو گؤفرا بههدینی د بواری دیالیکتولوجییا درکپیکریندا دهستپیکریبو، فهکولر پستی لیگهریان و دیتنا فهکولینین هاتینه نهجامدان بو زمانین دیتربین جیهانی پرسیارنامیهکا پیشومخت نامدهکر و بیروبوچوونا (10) زمانقان و دهروونناسان وهرگرتیه، ل دویف ئهوی بو پشتراستکرنا دروستییا شیویهی پرسیاران بو کومکرنا داتایان، پرسیار ژ (5) هاولاتییین باژیری زاخو هاتیهمکر و پاشان ب شیویهکی مهیدانی و بهرفرهه داتا هاتینهکومکر و پاشان ب ریکا پروگرامی (spss) داتا هاتینهشروفهکر و نهجام دیاربون، ژبهکو پرسیار بو فؤرمانتان یا نوی بوو، فهکولری ماویهکی زور بو تیگههاندنا شیویهی بهرسفدان پرسیاران (ب تاییهت بو چینا نهخواندموار و دانهمران) بریه. هندهک جاران پندقی بوویه، فهکولر شروفهکرنهکا پتر بدهته فورمانتان و پستی تیگههشتنی و دیارکرنا هزروبرین ئهوان، هژمارا پندقی د ناف نهخشهیی پرسیارنامهیدا پیشومخت هاتیهدانان.

9.1 نافهروک

ژبلی نهجام و لیستهیا ژیدهران ژ دوو پشکان پیکدهئیت، پشکا ئیکی: (چارچوفهیی تیوریی فهکولینی) گرنگیی ددهته لایهیی تیوریی بابتهی، کو برتیه ژ ئهقان سهره بابتمان (چهمکی دیالیکتولوجییا درکپیکرنی، پیناسهیین درکپیکرنی، پیناسهیین دیالیکتولوجییا درکپیکرنی، میژوویا دیالیکتولوجییا درکپیکرنی و شیوازین جودابین فهکولینین دیالیکتولوجییا درکپیکرنی)، پشکا دووی: (شیوازی نهجامدان فهکولینی) لایهیی پراکتیکیه، ب گشتی باسی شروفهکرنا داتایان دکته و ب ریکا پروگرامی (spss).

2. چارچوفهیی تیوریی فهکولینی

1.2 دهرواز

مههستا درکپیکرنی پروسهیا لیکدان ههستانه، ب شیویهکی دهروونیه و جیهانا گشتی بو مه دیاردکته. (ویلنمس) ل سال(1998) ئ پیناسهیا درکپیکرنی دکته و دبیزیت: هاندانا واتابهکا گونجایی، چیدبیت درکپیکرنا مه نه وهکی کهتواری بیت، درکپیکرنا همرئیک ژ مه دئ یا جیوازیبیت (دزی، 2014: 104). زانا (نین سینا) پیناسهیا درکپیکرنی دکته و دبیزیت: درکپیکرن خودیکا دهروونئ مروقیه، ههدم ئهم درک ب دهروبهیری دکهن، لهورا درکپیکرن نوینهاتییا دهروونی ب دوو ریکا دکته، نهوژی 1- رههاندین دهروونی یی نهبستراکت، رهنگفهدانا کهتواری تشتان دکته. 2- رههاندین جهستهیی و ههستی و خهیلان، رهنگفهدانا پارچهیین رویدانین تشتان د ناقبره نوکه و بهریدا دکته (خزاعی، ساعتچی، 2023: 251). درکپیکرن کارمکی میشکی یی بنهروهت بو زانینا خهلمکی، تشت، هملویست و تیگههشتنا ئهوان، درکپیکرن بهرسفدان کاریگهریا ههستپیکرن و شروفهکرنیه بو ههستان، یا کو ل سهر مه دبوریت و دهستنیشانکرنا تشتان یاکو ههست ژ دهردهش و ئهم واتایی دهنی، نهفتری پشتیهستی ل سهر هیزا وهرگرتنا تاکی و ئورگانیزمی بو ههر ئیکی بخوفهدگریت ژ بیههاتن و نهزمون و مهیلین ئهوان و ناراسته و کاریگهری ب فاکتهرین ژ نافدا و ژ دهرقه، ژبهکو درکپیکرن ههست و واتایا ههستان دگو هوریت، درکپیکرنا کهسهکی ژ کهسهکی بو تشتان یا جودایه (العیدی، 2009: 223). کهواته ههر ئیکی ژ مه هیزمک بو نهزمونین ژبانی ههیه و ب ریکا ئهوان درکپیکرن دروستدبیت و کارتیکرنی ل سهر کهسی دکته، نهفجا ئهف درکپیکرنه ژ کهسهکی بو کهسهکی دیتر یا جودایه ب شیویهکی دیتر پیناسهیا درکپیکرنی ئهوه، بو ژ ئیکجوداکرن وهرگرتنا ناخفتنی ژ لایئ گوهداریقهیه (یوسف، 1990: 69). واته درکپیکرن ل دویف ههر کهسهکی دمینیت، کا چاوا نهوئی چهندئ شروفه و ژ ئیکجودا دکته.

2.2 چهکم، میژوو و پیناسهیین دیالیکتولوجییا درکپیکرنی

زارافی دیالیکتولوجییا درکپیکرنی بو ئیکم جار ژ لایئ (پریستون)یقه ل سال(1981) ئ هاتیهبکارهینان، بهلی ل سال(1999) ئ ب شیویهکی باش پیشهکفتیه. ب هزرا پریستونی دیالیکتولوجییا درکپیکرنی ئهو زانسته، یی کو نوینهاتییا زمانفانییا جفاکی و گوهورینین زاراقهناسان بو زمانفانییا فولکلوری دکته. کهسین نه بسپور چ دهربارهی گوهورینین زمانی دزانن؟ ب هزرا ئهوان ئهف گوهورینه ژ کیفه هاتیه؟ ب هزرا ئهوان ئهف گوهورینه ل کیفه ههبوونا خو ههیه؟ و ئهرکی ئهوان چیه؟ (Preston, 1999: xxv). نانکو

(PD) هاتییه نیاسین، نهوژی ل سمر دهستی (پی. ویلیمز P. Willems) دویماهییا چرخنی نوزدی، نهوژی رابووی ب پرسپارکرنی ژ ناخفتنکهران ل سمر ومکهقییا نهکسینتا دیالیکتا د ناقبراه دهقمرین نیزیک بین سمر ب دهقمرهکا مهنقه. همر چهنده بهری نهوی (چ.دی تورتولون - ch.de. tourtoulon) کار ل سمر سنووری نهکسینتین سمرهکی ل فرهنسا کربوو. فهکولینین نهشان همر دوویان (ویلیمز و دی تورتولونی) ل ناقهراستا چرخنی بیستی سمر هلدان، نهوژی ل وهلاتی یابانی و هولهندا، نهو چهندهژی پرسپارکرن بوو دهربارهی ومکهقی و جیوازییان د ناخفتنن خملکیدا ژ نهوان دهقمرین ژ لایئ دم و جهیقه نیزیکی نیک. نارمانجا سمرهکی یا فهکولینین نهوان نهو بوو، نهوی نهف ومکهقی و جیوازییه ل گهل نیک دگونجن، یان نه؟ همرهوسا بو ساناهییکرنی بوون). (Preston, 2010: 89) و ل سالآ (1939) ئ ل هولهندا فهکولین ل سمر دیالیکتولوجیا درکپیکرنی هاتییهکرن، ژ نهوانژی ل سالآ (1946) ئ (واینی-Weijnem) نهخشیهک بهلافکر، ل سمر نهخشیهی نهو دهقمرین ناخفتنکهر ب ههمان شیوه پی دناخفن، ب نیزیکی دگهنه نیک یان گریداینه ب ریکا تیران و ب نهفی ریکی هندک ب هیلهکا سپی دروستدن، ل نهوان جهین چ تیر تیدا نهن، نهفمژی سنوورین دیالیکتانه، دبیزنه نهفی ریبازا تیری. نارمانجا نهوی فهدینتا دهقمر و سنوورین دیالیکتانه ل سمر بنهمایی هوشیاریا ناخفتنکهرین دیالیکتان زمانی، پاشی ل سمر بنهمایی ههمان راپرسییی نهخشیهکی ریبازا تیری بو باژیروئ (هولهندا) ژ لایئ (رینسینک)ی ل سالآ (1955) ئ هاته بهلافکر. میژوویا درکپیکرنا راستهوخو بو بهری نوکه دزقریت، نهوژی بو سالآ (1966) ئ ژ لایئ (J.J. Gibson) د درکپیکرنا بینیندا، د دهمهکیدا کو درکپیکرنا ناخفتنی، نهو ب تیورا لقینی دهیتهنافکر (Campbell, 2006: 3). زانا (رینسینک)ی جهختی ل هندئ کر کو پیدقییه نهجمین نهوی بین دهمکی بن (Heeringa, Jan, 2004: 12). ل سالآ (1969) ئ ل هولندا (دان Dan- و بلوک Blook) ی بیی دوودی نهف نهومونه ل نهفی دهقمری ب شیوهیهکی دروست نهجمادان. همرهوسا یا گونجای بوو، کو دیالیکتان باشووری هولندا پتر وهک نیکبوون، ژ نهوان دیالیکتان ل باکووری. (گوسینس)ی ل سالآ (1977) ئ فهکولینهک ب ریکا ریبازا تیری کرییه. ل سالآ (1981) پریستونی دهست ب زنجیرهیکا فهکولینان ل دیالیکتولوجیا درکپیکرنی کر، (پریستون و هاو)ی ل سالآ (1987) ئ، نهوژی ب کومفهکرنا بهرسقین گشتی بین تاکهکسان بو دیالیکتولوجیا درکپیکرنی رادبن. همر چهنده نهو نهخشیهی ب دهستی دهینه کیشان گلهک بهرنیاسبوون ل جوگرافیا کهلتووری (رهوشهنبیری) ومکو (Gould and white, 1974) گولد و وایت (Preston, 2010: 90). ژ لایئ (long) یقه فهکولینهکا درکپیکرنی ل سالآ (1999) ئ هاتییه نهجمادان، نهف فهکولینه ل دهقمره بفرهها نوساکا - کیوتویا ژاپونی ل سمر (62) ناخفتنکهران، ب سنووری دیالیکتا کانسای (Alburya and Diazb, 2021: 158). (نیدزیلسک)ی ل سالآ (1999) ئ فهکولین ل سمر پیزانین جفاکی نهجمادینه (Jones: 2021: 2). واته درکپیکرن بوویه نهگهری پیشکفتنا دیالیکتولوجیا ل دهمی رهفتار و هملویستین ناخفتنکهران بهرامبهری جوراوجوری و ناموییا زمانی نهوان پهیدابووی، زانین ب

دیالیکتولوجیا درکپیکرنی نه ب تنی گریدایی کهسین بسپورین زمانینه، بهلکو کهسین نهشارهزا د زانستین زمانیدا ههست ب نهفی جیوازییی دکهن. ل دویف بوچوونا زانا (کریستال)ی نهوی فهکولین دهربارهی دیالیکتولوجیا درکپیکرنی کری، هوسا دایه دیارکرن، کا چاوا دیالیکتان تاییه تمهندیین خو ههنه، تاییه تمهندیین دیالیکتا تاکهکسی ژی د چوارچوقهیی کومهلگه ههکا دیارکریدا دیار دبیبت. جیوازییین د ناغ زمانیدا د دیارن و ومکهقییا کهلتووری بهربه لاقه، بو نیاسینا سترانیزییا نافخویی ل گهل هندک هؤکاریین دینر، همر دوو پیکفه هزارا دیالیکتا تاکهکسهکی پیکدهینت (Crystal, 2008: 143). واته همر نیکي ژ ناخفتنکهران، ژبلی دیالیکتا نهوی، دیالیکتهکا تاکهکسی یا ههی و گریداییه ب هزروبیرین نهویقییه. زانستی دیالیکتولوجیا درکپیکرنی، لقهکه ژ لقین زمانقانییا فولکلوری، نهوا کو ژ روانگییا کهسین نه بسپور د زمانیدا سمرهدهرییی ل گهل دابهشبوونا دهقمری ل سمر تاییه تمهندیین زمانی دکهت، بهلی همر ژ دهستیکی گرنگی ب همر دوو فاکتهرین جفاکی و رهفتاری دایه (Boberg, Nerbonne, Watt, 2018: 177). واته نارمانج ژ درکپیکرنی نهوه، بهرمبوونا تشتهکی ب شیوهیی دهرهکی نینه، بهلکو ب ریکا میشکی دشیت نهوان زانباریان بهرمبهکی. ب شیوهیهکی دینر نهو پمقیین دهینهکارهینان د جفاکیدا، همتا رادیهکی ههفواتانه، ژ بهر نهفی چهندهی نهو درکپیکرهین ل دویف نهو جفاکی تیدا پمورهده دبین، ههست ب نهوی چهندهی دکهن. زمان بهشهک ژ زانینا گشتییا مروقییه، ب ریکا نهوی نهو دشیین درکی ب نهوان تشتین دوروبهرین خو بکهین، چونکی زمان نیک ژ پیدقییین تاییهتین کهسینه، جهختی دکهن ل سمر نهومون و پاشخانا هزارا مروقی د ژانیندا دکمت (غمریب، 2016: 6). واته ب ریکا زمانی نهو نهفان درک و نهومونین ژیانی هلدگرین و دچیته د پاشخانها هزریدا. سهبارمت سمر هلدانا دیالیکتولوجیا درکپیکرنی، ل دویف هندک هزروبیرین جیواز، هندک بو سهدئ (19) ئ و هندکین دینر بو سهدئ (20) ئ فهدگر پهنهقه (همید، 2020: 43)، بهلی ب شیوهیهکی گشتی ل سالین ههشتیان ژ سهدئ بیستی زیدمتر گهشه ب خوقه دیتییه، ل دویماهییا سهدئ بیستی دووباره هاتهکارهینان بو فهکولینین گشتی، یان ب شیوهیهکی سمر بهخو بو بوهایی خو یی (تینتوگرافی)، نانکو زانستی بو ماوهییا مروقی دهیته نهجمادان. گرنگیدان ب زانستی دیالیکتولوجیا درکپیکرنی ب کیمی بو سهدئ نوزدی زایینی ل سالآ (1886) ئ ژ لایئ (پی. ویلیمز P. Willems) فهدگر پهنهقه، بهلی ل ناقهراستا سهدئ بیستی ب شیوهیهکی بهرفرهه پیشکفتن ب خوقه دیتییه، ب تاییهت ل هولندا و یابانی، ژ نهوان فهکولینین ل هولندا و یابانی هاتییهکرن، ومکو: (Dan 1969, sibata 1959, Mase 1964, Grootaers, Weijnem 1946, Boberg, Nerbonne, Watt, 1959). نهو کهسین نه بسپورین زمانی نزانن، کو نهو خملکین ل دهقمرین جوداجودا ل جیهانی ب زمانین جیواز دناخفن، بهلی نهو کهسین ل دهقمرین جوداجودا ب ههمان زمانژی بناخفن ب شیوهیهکی جیواز دناخفن، نهف چهنده ب گوهدانا دانوستاندین گشتی بین دووبارمگری دهیته دیارکرن، زمانقانژی ب ریکین جیواز گههشته نهفی بوچوونی، نیکهم همول د نهفی بواری، یان زانستیدا، نهوا کو ب دیالیکتولوجیا درکپیکرنی (Perceptual Dialectolog) کورترکنا نهوی

دیالیکتولوجیا درکپیکرنی جه، یان جورین گوهورینین ئاخفتنییه، کا چاوا دهئتهدین و پولینکرن ژلایئ ئاخفتنکمرین ئاساییه، کسین نه بسپورین زمانی. گهلهک جارن بمرؤفاژی ئهقان دیالیکتینین درکپیکرنی هندک هملوستین جفاکی دروستدن، یانژی وینهین ناراستهیی یانژی ناسنامهیا همریمی، ل جهی تایهتهدنیدین زمانی یین پاقر.

واته درکپیکرنا کسهی یا جودایه ژ ئهوا شار مزاین زمانی دزانن و ئهف چندهژی ل دویف بیروباومرین ئهوی کسهی دمینیته. مهرج نینه پشت ب زانیاریین دروست ب بهستت و هندک جارنژی بنهمایهکی زانستی و پشتبهستن نینه. بمرؤفاژی بوجون، یان دیتنا ل سمر تشتهکی، ب گشتی ل سمر بنهمایین زانیارییان و چاقهری ئهوی چندی دکته، کسهک بوجونا خو ل سمر تشتهکی دهریبرت. بهشک یی هه ل سمر ئهفی جوداکرنی و همرهوسا دشین ب ئهفی دووانهیا بی ئاگههی و هوشیاری وسفیکهین. ئهگهر هویرتنر بناخفین، هملوستهکی گشتی یی نهئاگههی بوجونین روانگهها هوشیاری ههیه. بو نمونه کسین شار مزاین زمانی ل دویف هدهک پیهرین زمانی ئاخفتنا ئاخفتنکمران پولیندکمن، بهلی کسین نه شار مز ل دویف ئهوی جفاکی تیدا پهروردیهی و بی ئاگههی ئاخفتنا ئاخفتنکمران پولیندکته.

3.2. فهکولینین بهری

ئهو فهکولینین د بهریدا هاتینه کرن، بیگومان ل دهستپیکن ل سمر زمانین بیانی هاتینه نهجامدان. ژ لایئ (Matheier, 1983) د پرتووکا (Language evaluation in the communication profile of Erp)، ههلسنگاندنا زمانی د پروفایلی پهموندییا پلاندانا زیدهرین کومپانیاندا) ئهو نمونهیا کو د ئهفی فهکولینیدا هاتیهدیارکرن، ئهواکو پیدفیه د ئهوی بگههین بهشکه ژ ریژمهکا بمرفرهه ژ شوازان کو د فهکولینهکیدا د پهموندیین زمانیدا ل باژیری (شلیسویگ) هاتنهکار هینان، پیزانین کونترولکرنا ب هویری د فهکولینین رهفتاریدا ب کارهکی گهلهک فر دهئتهدانان، ئهوی ژ بهر پشتبهستنهکا مهن ل سمر ئهوان پیزانین و داتاین هاتینهکومکرن. ئهف چنده ب شویمهکی تایهت دهئته بجهینان ل سمر ئهوان پارچهین فهکولینی ئهون ئاماز میب ب هملوستان ل سمر رهفتارین بهژداربوویان ناکمن، بهلکو ئامازی ب ههلسنگاندنا خوی دکته (Matheier, 1983: 271).

ژ لایئ (Preston 1984) د پرتووکا (Handbook of Perceptual Dialectology volume 2) دهستووری دیالیکتولوجییا درکپیکرنی بهرگی دووی. زانستی زمانقانییا جفاکیدا تهکنیکا شویمین و مکهف ئهوا کو ژلایئ لامبیرتیفه هاتییه پیشفهرن و پراکتیککرن. ئهف تهکنیکه ب شویمهکی تایهت گهلهک یا چالاکه بو بهراوردییب د ناقهرا جوراوجورینین زمانی و زماناندا. تایهتهدنیدیا بهرمت د ئهفی ریکی د هندیدایه کو ئارمانجا فهکولینی دمینیته فهشارتی کسین پشکار و ب چ شوهیان ئستراتجیین بهرسفدانی ناهینه دیارکرن. همر ل ئهفی لاپهری باس ل هندی دکته، کو پشتی ئهف تهکنیکه دهرکهفتی گهلهک رمخنه و گوهورین لی هاتنهکرن، نه ب تنی چونکی بهرسف گهلهک ب گشتی بوون، بهلی ژ بهرکو جارن هندک کس گهلهک ئالوز دیوون ژ بهر دیالیکتا ئاخفتنکمری. ژ بهر چهنین نهگهران ئهف تهکنیکا (لامبیرتی) نههاته پراکتیککرن، همر چنده ئهوا (کولدی) ژی د فهکولینین خودا ئهواکو ل سمر رهفتارین گروپین زمانی ل

هویری دهستپیکر، ئهوی چاوا جوراوجوریا زمانی و دیالیکت و شویمین ئاخفتنی دهئنهدرکپیکرن. خالهکا گهلهک گرنکه بو فهکولینا لایهتین ناخویبی یین زمانی وهکی (جیاوازی و گوهورینا زمانی)، همرهوسا بو شروقهکرنا هندک رهههندن دهرکی یین زمانقانی وهکی (هملبژارتن، گوهورین و پاراستنا جوراوجوریا زمانی)، کو پتریا جارن پهموندی ب پلاندانان و سیاستا زمانیقه ههیه، ئهف جوره رادبیت ب پشکین و تومارکرنا پیزانینان دهربارهی پشبینیین جوراوجوریا زمانی یین کو د همر جفاکهکی خودان ئاخفتندا رویدمت گرنکیهکا زور ههیه، همرچاوابیت ل گهل ئهفی چندی دیت ئهوکمهکا باش ژ زانیاریین زمانین گهلهک بهربهلاف د جیهانیدا ب دهستخو فبهین، یانژی ئهو زمانین ب شویمهکی ئالوز و سمرنجراکیش دهئنهپشکیشکرن، ل دویماهییب بوهایهکی زوری بهرچاف ههیبته.

دیالیکتولوجییا درکپیکرنی ئهو ریکهیه یا کو ئاخفتنا ناکنجیین دهفرین جیاواز پی دناخن، بی کو گوهی خو بدنه ئهوان تایهتهدنیدین د زمانی راستیدا ههین (Preston, 1984: 7). واته درکپیکرنا کسهی یا جودایه ژ ئهوا شار مزاین زمانی دزانن و ئهف چندهژی ل دویف بیروباومرین ئهوی کسهی دمینیته. دیالیکتولوجییا درکپیکرنی ل دویف ئهوی چندی دجیت، کا تیگههستن چاوا ل دهف خهکی دروستدبیت و چاوا ئهقان جیاوازیین زمانی پولیندکته. (fernandez, 2002: 121-139). واته هندک خهکی ئاسایی ناراستهیی خو ل سمر بیروباومرین خو و ئهو بنهرمتین ل سمر زمانی ههین، دزانت ئهف جیاوازییه خهک ب شویمهکی وهک ئیک ههستپیکمن، یان نه، بو نمونه (نه و نو). بناغهی دیالیکتولوجییا خهکی ئاسایی، سهبارت زمانی خو و ئاستی زمانی نهیبته، خهکی ئاسایی بیت و رهوشهنبیرییهکا زانستی نهیبته وهکی (بکمر، بهرکا و کار)ی کو زانیاری ل سمر باهتی نین. دیالیکتولوجییا درکپیکرنی گرنکیی ددهته فهکولینی، سهبارت درکپیکرنا ئاخفتنکمران، سهبارت و مکهفی و جیاوازیین زمانی و دیتنا ئهوان بو جوراوجوریا زمانی و دیالیکتان. مروف روژانه ل گهل ئاخفتنا کسهوکارین خو گوهدل ئاخفتنی دیت و پیزانین جوراوجور ژ دهوروبهرین خو و مر دگریته و دبنه ژیدهر، شیان ههستی درکی ل دویف ئهوی چندی دیاردبیت، ئهوا کاربگهری لیهاتیکرن، ل دویف بیروبوچون و پاشخانیها بهری هینگی کسهی و مرگرتی، چونکی همر ئیک ل دویف جفاک و جهی پهروردیهوی درکپیکرنا، واته دشیت ئاخفتنا دهوروبهری خو ل دویف ژینگهها لی مهزنبوی پولینبکته، و مکو ل زاخو دهمی کسهک دبیزیت (سپیکر) ئیک راست ئهف درکپیکهین، کو کسهکه سمر ب نیلا سندیانفیه.

دیالیکتولوجییا درکپیکرنی فهکولینی ل جیاوازیین زمانی، ژ لایئ رهفتار و بیروباومرین کسین نه بسپورین زمانی دکته. یا فره ب گو هلیوونا هندک ژ تایهتهدنیدین زمانقانی هندک ژ رهفتار و بیروباومرین رویدهن، بهلی د راستیدا نه ل سمر ئهوی تایهتهدنیدیب ب خو، بهلکو بهرامبر بکار هینهرین ئهوی (Braun, 2021: 3). زانستی دیالیکتولوجییا درکپیکرنی لقهکه ژ زانستی زمانی جفاکی، ئهف زانسته دهئنهفهکولینکرن، کو چاوانییا درکپیکرنا ئهو کسین نهشارهزا دهربارهی جیاوازیین زمانی، یانژی چاوا ئاخفتنکمرین ئاسایی دشین دهستنیسانکمن و ههلسانگاندنی بکمن، وینهیان بو نهخشهین دیالیکتان دروستبکمن، نه زمانقانی نهبن.

جفاکی یا رمخنه‌گران بهیته‌شروقه‌کرن و به‌روردکرن. هوسا دیاردبیت کو فرهمانیا درکپیکرنی دشیت پشکداریی د زمانقانییا جفاکیا رمخنه‌گراند ب هاریکاریا ئاشکمرکرنا په‌موندییین دهسته‌لاتی و ئایدولوجیی بکمت. دیالیکتولوجییا فرهمانی ژ دیالیکتولوجییا درکپیکرنی هاتیبه‌همبوونی، ئەف همدوکه وەکی بواریکی زمانقانی، جفاکی و زاراقه‌سازی دهینه پیناسه‌کرن، کو فهکولینی ل میتالینگوییستان و زمانقانییا فولکلوری دکمت. دشیت تمکنیکین جیاواز بکاربهین وەکی دانا نه‌خشیه‌کی سپی (خالی) بو (بهرسقدهران) کو ب ریکا ئەوی دشین ئەوان دهقەرتین وەکی دهقەرا سهرەکی یا دیالیکتا درکپیکرن و پاشی ل دویف تاییه‌تمه‌ندییین خو بین تاییهت و سفقەن (Llamas et al. p, 2007: 225). شیوازمکی دیتر یی فهکولینیئهمه بکارهینانا ئاخقتنا هندەک کەسان وەکی شهلیته‌کا تومارکری، پاشی ژ لایئ خەلیقه دهینه‌گوه‌داریکرن، کا ئەو خەلک هەنا چ راده درکپیکرن و چ جیاوازی د نافیهر ئەواندا هەیه (Jones, 2021:2) هندەک تمکنیکین دیتر بو فهکولینان ل سهر دیالیکتولوجیا درکپیکرنی:

1- وینه‌کرنا نه‌خشیه‌کی: کەسین به‌ژداربووی رادبن ب وینه‌کرن، یان دانانا سنوورەکی ل سهر نه‌خشیه‌کی خالی (قاله)، یان (ژ نیک جودا ب شیویه‌کی ساده) ل دور ئەوان دهقەران ئەوین هوسا هزردهکن کو ئاخقتین هەرمی لئ هەنه، ئەوژی رادبن ب کومەکرنا به‌رسقین گشتی بین تاکه کەسان بین ئەفی کاری. هەرچەنده ئەو نه‌خشیه‌یین ب دەستی دهینه‌وینه‌کرن گەلەک د به‌رنیاسبوون ل جوگرافیا کەلتووری (رەوشەنبیری)دا، (ومکو فهکولینین، Gould and white, 1974).

2- پلهیا جوداهیی: ئاخقتەکر رادبن ب پۆلینکرنا دهقەری ل سهر پیه‌هەکی ژ هژمار 1-4، (1= وەک خو، 2= جوداهي کیمه، 3= جودایه، 4= جوداهي ب شیویه‌کی نه تیگه‌هشتی)، ئەوژی پلهیا جوداهیا دهقەرتین نیزیکی بو دیالیکتا. 3- دروست و خوشی: ئاخقتەکر دهقەری بو ئاخقتین دروست و خوش پۆلیندکەن. ئەف جورئ پۆلینکرني د بوارین دیتر بین جوگرافیا کەلتووریدا د به‌ربه‌لاش، (ومکو: Gould and white, 1974، گۆلد و وایت). رمنگه‌دانا ئەجامین سهرەکی ژ فهکولینین هەلوپستی زمانینه، (بو نمونە: Ryan, 1982، Giles, Sbastian). هەر چەند ل دویقدا، ئاخقتەکر رادبن ب بریاردانئ ل سهر دەنگی راسته‌فینەیین نمونەیان و جیاوازییا ئاخقتنا خو ل گەل دهقەری دیتر.

4- نیاسین یان دەستنیشانکرنا دیالیکتا: به‌ژداربووی رادبن ب گوهداریکرن دەنگان ل (دیالیکتا به‌ردوام)، هەر چەنده دەنگ ب شیویه‌کی نه ریکوییک دهینه پشکیشکرن. داخواز ژ ئاخقتەکران دهیته‌کرن، کو هەر دەنگەکی بداننه جهه‌کی، کو ئەو هوسا هزره‌کەن ب سهر ئەوی جهه‌قیه.

5- داتالین چاواپی: پرسپار ژ ئاخقتەکران دهیته‌کرن، ژ ئەوان ئەرکی ئەو پی رابووین و پشکداری د دانوستاندنن فهکری دهرباره‌ی جوراوجوریا زمانی، ئاخقتەکرین ئەوی زمانی و بابه‌تین په‌موندیداردا کرین (Preston, 2010 : 90). شیوازمکی دی یی فهکولینا درکپیکرنی پرسپارین فهکولینین دیالیکتولوجییا درکپیکرنی دیتر زوربه‌یا جارن ل دور ئەفان بابه‌تان دزقرن:

1- ئەری خەلک سنووری زمانییی درکپیکرن گشتی د نافیهر دوو جورین زماناندا ل کیقه ددان؟

سویرا، ب شیویه‌کی ته‌مام د کاودانین فهکولینا شلیسقیجیدا یا ب زهممهت و ئەسته‌م بوو ئاخقتەکرەکی ببین کو چار دیالیکتان باش بزانیته، د هەمان دەمدا شیوازی به‌روردکرن دیالیکتان جیاواز ژ زاردهقی ئاخقتەکرەکی بتنی ناهیته بجهه‌یان، له‌ورا نمونەیین دیالیکتان جیاواز ژ ئاخقتەکرین جیاواز دهاتنه وەرگرتن (Preston, 1984:50-57).

کارەکی دیتر ژ لایئ (تانیا نیسماعیل حەمه‌ئەمین و نالی ئەدهم غەریب ل سالا 2020)، ب نافونیشانی (درکپیکرن به‌گورانه دەنگیەکان له زمانه ئیرانییه توییەکاندا). ئەف فهکولینه باس ل هندئ دکمت کا چاوا زمان دابه‌ش بووینه بو سهر چەندین زمانین دیتر وەکو گوهورینا لاتینی دابه‌شی هەمی زمانین نوکه ل ئەوروپا بووینه ئەگەری دروستبوونا زمان و دیالیکتان، هەر دەقی ره‌وانگه‌هیدا ئەو هۆکار و گوهورینا دەنگی بوویه ئەگەری هەبوونا هندئ زمان بهینه جوداکرنی ژ دیالیکتان ئەفزی ب ریکا درکپیکرن ئاخقتەکران کا سهر ب چ دیالیکتایه چ گوهورین د ئاخقتنا ئەویدا هەیه ژ لایئ دەنگیقه وەکو گوهورینا دەنگی د ئەفان نمونەیاندا (ب، و، ف، ق) د نافیهر زمانین (کوردی و فارسی)یدا وەکو په‌یقا (اب، ناو، ئاف) دهینه دیتن، ژبو زانینا ئەفان گوهورینان و وەکه‌فیان د نافیهر زمانی کوردی و فارسیا دەستنیشانکەن. دئقی فهکولیندا دەنگین زمانی کوردی و فارسی هاتینه دیارکرن و گوهورین د نافیهر ئەواندا داینه دیارکرن ب شیویه‌یی خشته هاتینه دەستنیشانکرن (ئەمین، غەریب، 2020: 220-231).

4.2. شیوازین جوداین فهکولینین دیالیکتولوجییا درکپیکرنی

شیوازین جیاوازین فهکولینی ل سهر دیالیکتولوجییا درکپیکرنی، هندەک ئەفان شیوازان د فهکولینین خودا بکاردهین. ئەو پرسپارین د ئەفی بواری فهکولینیدا دکەن، پیکه‌هین ژ ئەری مروقین ئاسایی چ هزر دهرباره‌ی گوهورینین زمانی دکەن؟ ب هزرا ئەوان ژ کیقه په‌یدابووینه؟ و ژ کیقه هاتینه؟ هەر هوسا ئەو کەسین نه‌بسپورین زمانی و ب هزرا ئەوان گوهورینین زمانی کیژ ئەرکی جیه‌جیدکەت؟ (Preston, 1999: xxv). شیوازمکی دیتر یی دیالیکتولوجییا درکپیکرنی، ئەری کیژ ناستی زمانی بو خەلکی ئاسایی پترتر به‌رچاقه، کو تاییه‌تمه‌ندییین فوتولوزی پتر سهرنجا کەسین نه بسپورین زمانی دکیشیت، بیگومان چەندین فاکتەر هەنه، کو کار ب درکپیکرنی دکەن، ئەوژی پیکه‌تینه ژ لایەنن زمانقانی و بین دی وەکی (کوالیتییا دەنگی، ریزمیا ئاخقتی و جوان گۆتن)، بەلئ لایەنن نه زمانی وەکی لایەنن جفاکی و میژرووی چیدبیت روونکره‌ک بیت د هەر درکپیکرنه‌کیدا بیت، کو ل گەل لایەنن جفاکی ناگونجن و ئەوین دراستیدا چ هەبوون بو نه‌بیت، ئەفان هەردوو گرۆپان ژ نیک جودادکەت (Braun, 2021: 4). ب شیوازمکی دیتر فهکولین بو فرهمانیا درکپیکرنی وەکی گرنگییه‌کا زور د فهکولینین گریدایی پروژی ملییی زمانی یی به‌ر فره‌ه‌دا هەیه. ب مفا وەرگرتن ژ وینه‌کرن نه‌خشیه‌یین جوگرافی بین جیولوجی، ئەوین د دیالیکتولوجییا درکپیکرنیدا به‌رنیاس، ئەوا کو داخواز ژ به‌ژداربوویان دهیته‌کرن، کو گوهورینین دیالیکتی بین جیاواز ل دهقەره‌کا دیارکری بکیشن و وینه‌کەن، ئەم نیشاندەیین کو فرهمانیا درکپیکرنی دشیت پیزانین و بەلگەیان د کومەلگه‌هیدا دهرباره‌ی جوراوجورییین زمانی ب شیویه‌کی به‌ر فره‌ه ب دەستخو‌فەبیینت، ژ لایەکی دویقه نه‌خشیه‌کی وەکی گۆتارەکی دهیته دانان، کو ب ریکا چا‌پیکه‌قتنی دیتەکا تیوری

2- نهرئ نهف سنورین دهنهدانان همرهکی نهوان سنورانه، نهوین کو تاییتمندان د نهفی بواریدا داناین؟

3-ب باومرا خهلیکی زمانان چ جیاوازی ل گهل ئیک همیه؟
4-خهلیک مفای ژ کیژ هیمایین زمانفانی ژبو نیاسینا جوراجوریا زمانی وهردگرن؟

5-کیژ ژ بگورین زمانی کارتیکن ل سمر درکیپکرنا نهوان همیه؟

6-کیژ فاکتهرین جفاکی ل گهل هندهک فاکتهرین دپتر، دبنه نهگمر کارتیکن ل سمر بهرسفدانا خهلیکی بکهن، بو نمونه نئل (عشیرمت) (تفرشی، 2019: 116).

شیاوازی دی نهو نهجامین ب دهست دکهفن ب ریکا شروفهکرنا نهوان گوتار و چاڤیکهفتنان، یانژی ناخفتنکهر دشیت هاریکاریا زمانفانین تاییتمند بو تیگههشتنا کریارا ئیکگرتتی و دیتنا گشتی د جفاکهکی دهستنیشانکریدا بکمت، بو نهوی بابمئی دیارگری و گریدانا نهفان پیشکهفتنان ب درکیپکرنا سیاسی و میژوویی بو تاکهکسان، نهفجا نهف بیروبوچوونه گریدایی دیالیکتانه و کارتیکن ل سمر گوهورینین سیاسی دکمت (غلامی، 2011: 9). همرهوسا شیاوازی دی یی فهکولینا درکیپکرنا چننن خال لبرچاڤ وهرگرتنه ژ نهوانژی:

1- تمهن

2- جهئ ناکنجیوونی

3- کارئ نهوی

4- رهگمز

5- ناراستهیا دیالیکتا گشتی

6- درکیپکرنا جهی

7- درکیپکرنا دویراتییی

واته نهف خالین ل سمری د ناف فهکولینیدا گرنگیبدهنهان، چونکی ب ریکا نهفان، گروپین جیاوازی د ناف جفاکیدا دیاردین، کا همر ئیک چهرا درکی ب ناخفتنی بهرامبر دکمت.

ناخفتنکهرین دیالیکتا بو سنوردارکرنا نهوی دهقهرئ، کو تیدا ب ناخفتنا خو یا تاییعت دناخفن و خو ژ نهوان دیالیکتان دهوروبهر قهدردکهن، نهف چنده ومدکمت دیارکرنا سنورین نهفی دیالیکتا سمرنجراکیش بیت. نهرئ نیاسینا نهو دهقهرنا سنوردارکرنا جوغرافی چ کارتیکن ل سمر بکارهینانا دیالیکتا همیه؟ نهرئ بکارهینانا نهوی ب دویراتییا جهی و زمانفانی د زاراقین جیراندا، همرهوسا ژ لایی پالدهرین جفاکی و دهورونی و ناخفتنکهرین دیالیکتی چهمکی جهی و زمانفانی ب خو قهدگرن یان نه؟ د نهفی فهکولینیدا نهو دیالیکتا ناخفتنکهران همی بو دابهشبوونا جهی یا دیالیکتان نهوان نهفیه یا کو بوهاین دیالیکتا ددهتی همرهوسا ژ لایی جفاکی و دیالیکتان جیرانی، ژ دویراتیین جوغرافی بین د ناقهرا نهواندا دئ هینه جوداگرن. ب کورتی د نهفی فهکولینیدا هوسا بهرئ خو نادمته تیگههقی دویراتییی و دویراتییا راستهقیبده و مکههفن.

تاکه کس چهمکی دویراتییا زمانی یا دیالیکتان نهوان ب پهومندییا ل گهل گونین جیران دبین نهوژی ناراستهین کومهلگههی ب خو قهدگرن و قهدگوهرن. هژماریا ههلسنگاندنا نهگمران، سهارمت دیالیکتان جیرانی، بهشکهکی پیدقییه ب لئینا ناخفتنکهرین دهقهرئ. جیاوازی بین د ناقهرا ههلسنگاندنن کو ژ لایی گروپانفه هاتینه فهکوهاستن و نهوین ب تاکی نهومونکرین رمنگه بیبته نهگهرئ ناریشهیهکا بهرچاڤ بو شروفهکرنا، بهلی نهگهرئ جیاوازییی د نهفان

شیاوازی فهکولینیدا ناهینه بهسکرن. ژ نهفی چننن بو مه دیار دبیت، کو کارئ دیار یی دیالیکتان نهوه، دهستنیشانکرنا ناسنامهیا دهورونی و جفاکی یا خاکا مروفی ب خو به. ئیک ژ ریکین پیفانا رهقاران نهوه، بکارهینانا نمونهیین ب تهمای ژ ئیک جودا، ومکی بلهز و هیدی، کهیفخوش و بخم. لهورا زانستی زمانفانییا جفاکی نهف ریکه بکارهینا ژ پیخههمت پینشهرنا جهسهران نهواکو ناماژهی ب نهوی بابمئی دکمت نهوی کو دئ ههلسنگینیت، نهوژی زمان و جوراوجوریین زمانی (Preston, 1984: 51-54). نهف تهکنیکه ب شیهویهکی تاییعت گهلهک یا چالاکه بو بهراوردییی د ناقهرا جوراوجوریین زمانی و زماناندا، تاییتمندییا بنهرمت نهفی ریکتی د هندیدایه کو نارمانجا فهکولینی دمنینه قهشارتی و کسین پشکدار و ب چ شیهویان ستراتیجیین بهرسفدانی ناهینهدیارکرنا و ب نهفی شیهوی نهشین دهستکارییی، یان دهستنیهوردانئ د تاقیکرنیدا بکهن، نهو ناخفتنکهرین فرزمان چننن جوراوجوریین ل سمر شهلیتمکی توماردکمت، پاشی دشین نهوان نمونهیان ههقهبریکهن و بهینهههلسنگاندن، نهو سمردابرننا (فیلا) نهوی میتودولوجییی یاد هندیدا کو نهو کسئی نهوان نمونهیین ناخفتنی ههقهبریکمت، پیدقییه ل سمر نهوی کسایهتییا ناخفتنکهرین جیاوازی ل سمر پیقههکی بههلسنگینیت، پاشی نهو ههلسنگاندنه دهنههقهکوهاستن بو نهوی دیالیکتی ب خو (Gottfrid, 1981: 386). همرهکی دیار دیالیکت بو هندهک رهوشین ناشنا دهنههبرکارهینان، نهو ژی (گروپ، تاکهکس و چینهکا جفاکی) (Stellmacher, 199-213: 1980)، ئانکو دیالیکت دشیت سنوران دیاربکمت و دیاربکمت کا نهرئ ناخفتنکهر چ دبیزیت؟ نهو هزرین نهو دهربارهی جهی ب دهستخوقهدهینیت، دهقهرئ و پیفانا دویراتییی کارتیکن ل نهومونا مروفی دکمت، ل سالا (1974) (گولڈ و وایت)ی نهف دیاردمیه ب نهفی دهستهواژهی سالوخدا نهوژی (نخشهیین هزری) دیالیکتری ل دیوق نهفی چننن نهو تاییتمندییه نهوا دویراتییی بو مه دیاربکمت، نهو رهگزمیه یی کارتیکن لئ دهنهکمرن ب (دویراتییا جوغرافی) نهوژی ل سمر شیهوی تاکی یانژی گروپان بیت (Gould, White, 1974: 48).

3. شیاوازی نهجامدانا فهکولینی

د نهفی پشکیدا دئ باسی شروفهکرنا داتایان کهن، کو ب شیهوی میهدانی و ب ریکا پرسیارنامهیی هاوالاتی د سئ نهخشهیین جیاوازی د هزروبرین خو، سهارمت (جیاوازییا دیالیکتا - گوهری، پلهوپایهیا جفاکی و ناستی خو شبوونی) دیارکرینه، بو نهفی مرممئ مفاژ بیروبوچوونین (50)ی هاوالاتیین باژیری زاخو کو ناکنجیین باژیری زاخونه و ب گوهرنا بههدینی دناخفن هاتییهومرگرتن. نهف فورمانته ههلویست و درکیپکرنا خو بهرامبر دهقوکین ناسایی، نهوین بهرهلاف د باژیر، قهزا و دهقهرین پاریزگهها دهوکیدا همیه دهربرییه و ب ریکا (هژمار) بوچوونا خو بو سئ پیقههزین ل سهری دیارکرینه. سنورئ گشتییین فهکولینی، پاریزگهها دهوکییه، سنورئ تاییعت بو دیارکرنا ههلویست و درکیپکرنا ناخفتنا گوهرنا بههدینی، باژیری زاخو هاتییهههلبزارتن.

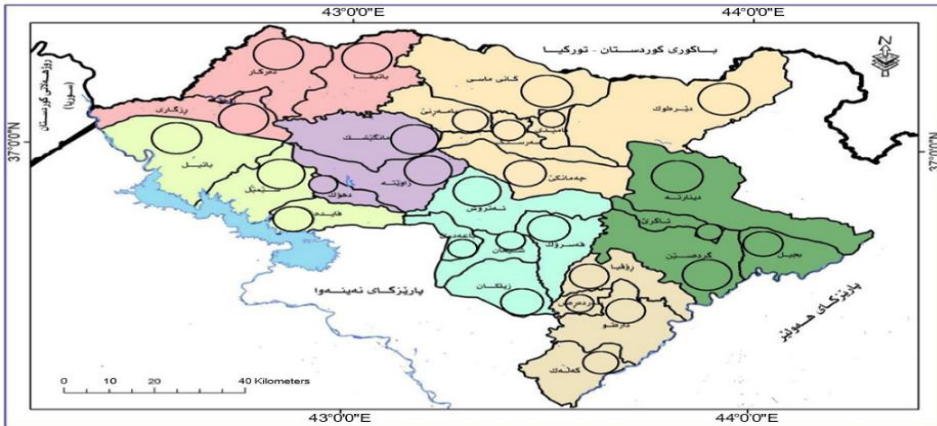
3.1 پاریزگهها دهوکی

ئیکه ژ پاریزگههین همریما کوردستانی، جهی نهوی ل ناقهندا باژیری دهوکییه. ژ حهفت دهقهر داریین مهن پیکدهیت

ئیک ژ دهفرداریا، نهوژی: (سهنتهئ دهوکی، نامیدی، زاخو، سیمیل، ئاکری، شیخان و بهردهرش). باژیئ دهوکی دکهقیته باکووری روژه لاتا دهشتا سیمیلی و دهئ دههههکی چیاپی، نهوژی گهلیبی دهوکییه، دکهقیته د نافیبرا دوو زنجیرمین چیاپین دریزدا ژ ئالیی باکووری زنجیرا بیخیری و ژ ئالیی باشووریه زنجیرا چیاپی زاوا، ئاکنجیئین ل نهوئری دژین پیکدهئین ژ خهلیکی موسلمان، مهسیحی و ئیزدینه (سالج، 2017:31).

2.3 دهفرداریا زاخو، کو ب (نیدارها سهرهخویا زاخو) دهئته نیاسین

ئیک ژ دهفرداریا گهلهک گرنگه د ههئما کوردستانیدا، مهزنترین باژیره، چونکی دههههکی بازرگانیه د نافیبرا کوردستانی و وهلاتین دیتراپه. دکهقیته روژ ئافیی باکووری پاریزگهها دهوکی، ژ ئالیی باکووریه ههفتوخیه ل گهل تورکیا، ژ ئالیی روژه لاتیه ل گهل سنوورین دهفرداریا دهوکی و ئامیدییه، ژ ئالیی روژ ئافییه ههفتوخیه ل گهل سوریا، ژ ئالیی باشووریه چیاپی بیخیری و دبن دهشتا سلئفانهیان. دهفرداریا زاخو ژ پینچ ناحییان پیکدهئیت (سهنتهئ زاخو، باتیفا، دهکار، رزگاری و باتیل)، خهلیکی نهوئ موسلمان و مهسیحی و ئیزدینه. عهشیرهئین لی دژین (سندی، سلئفانهیی، بهرواری، گؤلی، ههسنی، میسارهشی،

کوچر و میرا (صوفی، 2017:220).

وئیهی ژماره (1) نهخشهیی پاریزگهها دهوکی ب شیوهیهکی گشتی.

خشتهیی (1) نافی نهوان دهفرداریا کو کار ل سهر کری

ژ	دهفرداریا (ناحیه)
1.	رزگاری
2.	دهکار
3.	باتیفا
4.	باتیل
5.	سیمیل
6.	فایده
7.	دهوک
8.	زاویه
9.	مانگیشک
10.	ئهرووش
11.	باعردئ
12.	شیخان
13.	زیلکان
14.	قهسووک
15.	چهمانکی
16.	سهرسینگ
17.	بامهئ
18.	کانی ماسی
19.	نامیدی
20.	دیرهلووک
21.	دینارته

کو گوشگیرن ژ لایئ ریژهیی، یان نهزمونین میژووی بین کاریگر د شیوهئ ناسنامهیا زمانی.

4. نهجام

1.4 نهف فهکولینه همولددهت بهرسفا نهفان پرسپاران بدهت

1- ژ نهجامان دیاربوو بیهرئ جیاوازییا دیالکتی- گؤفهری ب ههبوونا مهوداییا جوگرافی و دوبربوونا جهی پتر لیدهیت. دیسان نیشاندهت، کو پرانییا هاوالاتین زاخو ههست ب جیاوازییهکا ناشکرا دکهن، هممیری ئه گؤفهر بکاردهین و ئهوا کو دباژیرین دیتترین پاریزگهها دهوکیدا بکاردهیت. کو نهفزی رامانا نهوئ چهندئ ددهت، کو هوشیاری و تیگههشتنهکا گشتی بو نهفئ جوداهیی د ناغ پاریزگههیدا همیه. 2- نهجام نیشاندهن کو زوربهیا بهشداربوویان د نهوئ باومردانه، کو گؤفهر بههدینی پلهوپاییهکا بلند همیه بو تیگههشتنی، لی د ههمان دهمدا همی ههقرایی نینه، کو نهفه رهنگهدانا جیاوازییا بوچونایه، کو رهنگه ژبه ر پاشخانا پهرومدهیی و کهلتوورییا بهشداربوویان بیت. 3- نهجام نیشاندهن، کو ناستئ خوشبوونا گؤفهر بههدینی ل دهف هاوالاتین زاخو بو پاریزگهها دهوکئ ناقتجییا بلنده، نهفه دیاردهت سهردمیرکن و بکارهینانا گؤفهر بههدینی ل دهف هاوالاتیان یاخوشه، لی د ههمان دهمدا نه د ناستئ گلهک خوشه. رهنگه نهفه زی ژبه ههستی بهرز نراندن و تاییهمنهاندیا دهوکا ناخوییی بیت.

5. لیستهیا ژیدهران

1.5 ژیده ر ب زمانی کوردی

1. دزهیی، ع. م. (2014). *زمانهوانیی دهروونی*. ههولیز: چاپی یهکم.
2. حهمید، س. ئ. (2020). *نهفلهسی دهنگسازی شتیوزاری خوشناومتی*. ههولیز، زانکوی سهلاحدین: تیزا دکتورا.
3. صالح، س. ف. (2017). *نهفلهسا فونولوجییا زمانی کوردی پاریزگهها دهوکئ*. دهوک، چاپی نیکی: ترکیا سپریز.
4. سندی، و. م. (2017). *کورتیهکا دیروکی ل سهردمیر رهوشا کارگیری و جفاکی ل زاخو هه ژ سالنن داوینی بین سهردمی نوسمانی هتا سال 2015*. ص. ی. و. صوفی. دهوک. ئینسکلۆپیدیا پاریزگهها دهوکئ.
5. غهریب، ن. ئ. (2016). *دیروکیکردنیی میتونیمی له زمانی کوردییا*. سلیمانی، زانکوی سلیمانی: ناما ماستهئ.

2.5 ژیده ر ب زمانی عهدهیی

6. العبیدی، م. ج.، (2009). *المدخل إلى علم النفس العام*. عمان: دار الثقافة.
7. یوسف، ج. س. (1990). *بسکولوجیه اللغه و المرض العقلي*. سلسله عالم المعرف: سلسله 145.

3.5 ژیده ر ب زمانی فارسی

8. خزاعی، ف. &، ساعتچی، م. (2023). *دوفصلنامه علمی حکمت سینوی دوره 27*. تبیین الگوی معرفت شناسی ابن سینا بر مبنای تأثیر مبانی هستی شناختی وی در توجیه پدیدارهای ادراکی. مقاله پژوهشی، بوهار و تابستان 1402، 251-270.

9. تفرشی، ا. ر. (2019). *بروردهای نظری در پژوهش های گویشی*. تهران، حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است، چاپ اول.

10. غلامی، س. (2011). *طبقه بندی زبان زازاکی بر پایه گویش شناسی ادراکی و زیاتشناسی تطبیقی*. شماره 22 پاییز و زمستان 1200، نشریه پژوهش های زبان شناسی تطبیقی.

4.5 ژیده ر ب زمانی نینگلیزی

11. Preston, D. R. (1999). *A handbook of perceptual dialectology*. Amsterdam: Benjamins: (A bibliography of works devoted principally to perceptual dialectology).
12. Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell publishing: six edition.
13. Boberg, C., Nerbonne, J., & Watt, D. (2018). *The Handbook of*. Wiley Blackwell.
14. Braun, S. (2021). *Perceptual Dialectology in Central Wisconsin: 'You Must Be from Wisconsin Because of Your Accent and Because You Know How to Drink'*. USA: Springer Nature.
15. Preston, D. (1989). *Perceptual dialectology*.
16. fernandez, F. m., & Moreno, J. (2002). *MADRID PERCEPTION OF LINGUISTIC VARIETIES IN SPAIN*. Spain: University Of Alcalá.
17. Preston, D. R. (2010). *PERCEPTUAL DIALECTOLOGY AND LANGUAGE REGARD*. University, USA: Oklahoma State.
18. Campbell, R. (2006). *Encyclopedia of Language and Linguistics 2006: Audiovisual Speech*. London: University College London.
19. Heeringa, & Jan, W. (2004). *Measuring Dialect Pronunciation Differences Using Levenshtein Distance*. University Of Groningen.
20. Alburya, N. J., & Diaz, M. (2021). *From Perceptual dialectology to Perceptual multilingualism: a hong kong case study*. The Author(s) published by, trading as Taylor & Francis: Informa UK Limited.
21. Jones, B. (2021). *The Spatiality of Perceptual Dialectology*. University of Washington.
22. Llamas, C., Mullany, L., & Stockwell, P. (2007). *The Routledge companion to sociolinguistics*. Routledge.
23. Gould, P., & White, R. (1974). *Mental Maps new york/Baltimore*.
24. Preston, D. R. (1984). *Handbook of Perceptual Dialectology. volume*. John. Amsterdam, Philadelphia: Benjamin's publishing company.
25. Gottfrid, K. (1981). *Comparative Studies on Condition and forms of language interaction of youth who speak different languages in the swiss*.
26. Stellmacher, D., & T. Wiesbaden, S. (1980). *Rules for the use of social factor in dialectology*.

6. پاشکۆ

1.6 نەو راپرسییا پرسپارین فەکۆلینێ ل سەر هاتییه نەجامدان

1.1.6 جیاوازیا دیالیکتا - گۆفەری

شیومی ناخفتنا خەلکی دەقەزین دی بین پارێزگەها دەوکی چ جوداهی ل گەل شیومی ناخفتنا زاخۆ هەیه؟ (ل ناڤ نەخشەیدا ژ 1 ئی هەتا 4 ئی دانە)

2.1.6 پەلوپایەیا جفاکی

شیوازی ناخفتنا خەلکی ل دەقەزین دی بین پارێزگەها دەوکی هە تا چ راده دروسته؟

(ل ناڤ نەخشەیدا ژ 1 ئی هەتا 7 ئی دانە)

3.1.6 ناستی خۆشیوونی

ناستی خۆشیوونا شیوازی ناخفتنا خەلکی ل دەقەزین دی بین پارێزگەها دەوکی؟

(ل ناڤ نەخشەیدا ژ 1 ئی هەتا 7 ئی دانە)

2.6. ناڤین پشکاربوویان، نەوین بەرسف ل سەر راپرسییا نەڤی فەکۆلینێ داين

ژ	ناڤی سڤی قوڵی
1.	خالد علی معروف
2.	کەڤی خالد علی
3.	هیمن خالد علی
4.	وسام حسن یونس
5.	کافیة طاهر محمد

یونس حسن یونس	6.
کافین عیسی عبدالرحمن	7.
نورا نزار محی	8.
افنان عگید حبی	9.
عبدالقادر نوری عبدالکریم	10.
سولین حسن محمد	11.
رونک حسن محمد	12.
افین حسن جمیل	13.
سوزان جعفر محمد	14.
ایمان جعفر محمد	15.
جوئیبار محمد لاوند	16.
حسن محمد یوسف	17.
دلشین حسن محمد	18.
دنیا صلاح حسن	19.
سیدرا حسین مصطفی	20.
بهیار حسن محمد	21.
رمضان صوری رمضان	22.
نازدار هاشم عنتر	23.
پیمان جعفر محمد	24.
فاطمه عبدالله حاجی	25.
سیدرا حسین احمد	26.
هدی رجب طه	27.
آلاء شوکت علی	28.
صفا شوکت علی	29.
هوفان صوری رمضان	30.
جمیلة حاجی محمد	31.
ایوب حاجی محمد	32.
ابراهیم علی محمود	33.
نومید زوراف شہفیق	34.
اومید زوراف شہفیق	35.
نجاه طاہر محمد	36.
اواز صباح ابراهیم	37.
سوزان صالح احمد	38.
روژین عبدالمجید طه	39.
محمد خیری محمد صالح	40.
راکان عامر حسین	41.
نرمین غالب احمد	42.
أفین صالح حسین	43.
ذکری داود سلو	44.
عبدالعزیز غالب أحمد	45.
منی محمد جلال	46.
محمد یحیی خلیل	47.
محمد خطاب عمر	48.
شوکت ابراهیم حسن	49.
عباس محمد ابراهیم	50.

تحديد الإدراك لمتحدثي اللهجة البهدينية في مدينة زاخو.

ملخص:

تقدم هذه الدراسة بحثاً في إدراك اللهجات ومواقف متحدثي لهجة زاخو البهدينية تجاه مختلف تنوعاتها في محافظة دهوك. كان الهدف الرئيسي هو تحديد درجة وعي الأفراد واهتمامهم باللغة والاختلافات اللهجية ضمن بيئتهم اللغوية. استُخدم تصميم بحث كمي، شمل 50 مشاركاً من مواطني زاخو و متحدثي لهجة البهدينية الأصليين. جُمعت البيانات من خلال استبيان مُهيكل باستخدام ثلاث خرائط مُميزة لدهوك كُمحفزات. صُنّف المشاركون تنوعات اللهجات بناءً على ثلاثة معايير: اختلاف اللهجة (على مقياس من 1 إلى 4)، والمكانة الاجتماعية (على مقياس من 1 إلى 7)، ودرجة التفضيل (على مقياس من 1 إلى 7). خلّلت البيانات المُجمعة لاحقاً باستخدام الحزمة الإحصائية للعلوم الاجتماعية (SPSS). كشف التحليل عن وجود اختلاف مُلاحظ كبير بين لهجتي زاخو والكلك فيما يتعلق باختلافات اللهجات، وهو إدراك يُعزى إلى المسافة الجغرافية والاختلافات الثقافية والقبلية. علاوة على ذلك، أظهر سكان زاخو أدنى مكانة اجتماعية للهجة شيخان. في المقابل، حُددت لهجتا سميل وعقرة كأول وثاني أكثر لهجة مفضلة، على التوالي، من حيث درجة التفضيل.

الكلمات المفتاحية: اللهجات الإدراكية، اللهجة البهدينية، بريستون، المواطنون، موقف.

DETERMINATION OF BAHDINI DIALECT SPEAKERS' PERCEPTION IN ZAKHO CITY

ABSTRACT:

This study presents an investigation into the perceptual dialectology and speakers' attitudes of Zakho Bahdini dialect speakers concerning various Bahdini dialect variations within Duhok province. The primary objective was to ascertain the degree of awareness and attention paid by individuals to language and dialect differences within their linguistic landscape. A quantitative research design was employed, involving 50 participants who are citizens of Zakho and native Bahdini dialect speakers. Data were collected via a structured survey utilizing three distinct Duhok maps as stimuli. Participants rated dialect variations based on three criteria: Dialect Difference (on a 1-4 scale), Social Prestige (on a 1-7 scale), and Degree of Preference (on a 1-7 scale). The collected data were subsequently analyzed using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS). Analysis revealed a significant perceived difference between Zakho and Kalak dialects regarding Dialect Differences, a perception attributed to geographical distance, cultural, and tribal distinctions. Furthermore, Zakho citizens demonstrated the lowest social prestige for the Shekhan dialect. Conversely, Semel and Akree dialects were identified as the first and second most preferred, respectively, concerning the Degree of Preference.

KEYWORDS: Perceptual dialects, bahdini dialect, Priston, citizens, Attitude.